

PUSKÁS ATTILA

HELYZETJELENTÉS A 20. SZÁZADI (NYUGATI) KATOLIKUS TEOLÓGIÁRÓL

TARTALOM: 1. A teológia hermeneutikai köre és a dogmatikai módszerek; 2. A teológia kiindulópontjának keresése: teológiai utak és stílusok; 3. Teológiai irányok a posztmodern kontextusában.

1. A teológia hermeneutikai köre és a dogmatikai módszerek

A keresztény teológia alapvetően és minden történeti korban hermeneutikai tudomány. Feladata az isteni kinyilatkoztatás értelmezése egy adott történeti helyzetben a hívők egyházi közössége számára.¹ Egymásra kell vonatkoztatnia a kinyilatkoztatás tartalmát és az adott történeti korban élő ember megértési horizontját és egzisztenciális élet-helyzetét. E két pólus folyamatos egymásra vonatkoztatása alkotja a teológiai értelmezés hermeneutikai körét, a két pólus között oda-vissza mozgó értelmezés körkörös alapszerkezetét. A pólusok azonban maguk is összetettek, önmagukban is az értelmezések többszörös köreiben képződnek meg. A szentírási kinyilatkoztatás oldalán találjuk az üdvtörténeti tapasztalat és e tapasztalat prófétai értelmezésének, az eredeti értelmezés és a későbbi tapasztalatok fényében végrehajtott újraértelmezéseknek, egy-egy szentírási könyv és e könyvnek a kánon egészében elfoglalt helye közötti viszonyoknak, valamint az Ó- és az Újszövetség egymásra vonatkozó tanúskodásának hermeneutikai köreit. A hívő befogadás pólusa hasonló összetettséget mutat. A hitbéli elfogadás sem a nullapontonról indul, hanem olyan előzetes megértési horizonton mozog, melyet alapvetően két tényező határoz meg. Egyfelől a szentírási kinyilatkoztatás értelmezésének élő hagyománya az Egyház életének közegében, melynek leglényegesebb elemei a Tanítóhivatal tekintélyi döntései, a szent liturgia, az egyházatyák, egyházdoktorok művei, végül a személyes kegyelmi tapasztalatok, különösen a szentek bensőséges, misztikus tapasztalatai. Másfelől a hívő befogadó előzetes megértési horizontját meghatározza

¹ TILLICH, P., *Rendszeres teológia*, Budapest 1996, 23-72.

az emberi létezés kétpólusú alapszerkezetéből, a végtelenre utalt végeség alaphelyzetéből adódó kérdésesség, a létezés értelmére és értelmességére vonatkozó végső nagy kérdések egyetemes antropológiai szituációja. E kérdések és a rájuk adott különböző típusú válaszok aztán mindig az adott történeti kor szellemi közegének horizontján, a filozófia, a művészetek, a vallási tradíciók és a világnézetek terében fogalmazódnak meg. A teológusnak – mint hermeneutának – tehát rendkívül összetett a feladata, amikor a kinyilatkoztatás és az ember történeti-egzisztenciális szituációja által alkotott két pólus közötti közvetítésre vállalkozik, az értelmezési kör módszeres és szintézisalkotó igénnyel fellépő kifejtésére törekszik. Döntő jelentőségű kérdés az, hogy a hermeneutikai körbe melyik ponton lép bele, pontosabban a hermeneutikai körben eleve benne élő teológus az értelmezési kör melyik pontjáról indítja utólagos reflexióját, mi lesz a teológiai reflexió első lépése? A kiindulópont megválasztásától nagy mértékben függ a konkrét dogmatikai módszer és a teológiai gondolkodási stílus. Ennek megfelelően a 20. századi katolikus teológián belül a következő alaptípusokkal találkozunk.

Ha a teológiai reflexió az egyházi Tanítóhivatal dogmatikai meghatározásainál, a dogmáknál lép be a hermeneutikai körbe, akkor az *újszolasztikus típusú dogmatikához* jut, mely a 20. század közepéig, illetve a II. Vatikáni Zsinatig meghatározta a katolikus dogmatikát.² Itt a teológus elsőként az Egyház tekintélyi tanításából – mint közvetlen hit-szabályból – kiindulva meghatározza a hittételt és megállapítja annak pontos jelentését, majd a Szentírásból és a szenthagyományból igazolja az adott hittételt, végül észbeli megfontolásokkal is alátámasztja azt, megmutatva egyszersmind annak életértékét is, azaz összefüggését az emberi egzisztencia rendeltetésével. E módszer előnye a fogalmi világosság és pontosság, valamint a rendszeralkotás képessége. Hátránya azonban a történeti gondolkodás hiánya, a Szentírás és a szenthagyomány használatának leszűkítése az igazoló kijelentések idézeteire (*dicta probantia*), valamint a nagyfokú kötődés a skolasztikus fogalmi készlethez és mögöttes filozófiához. E módszer háttérében a kinyilatkoztatás ún. információs vagy tanítói modellje áll, mely szerint a kinyilatkoztató Isten, mint tanító, tételserű igazságokat, információkat közöl önmagáról és akarataról. Az ember miután a kinyilatkoztatást kísérő külső jelek,

² Vö. Schütz Antal nemzetközileg is elismert színvonalon megírt két kötetes dogmatikáját. SCHÜTZ, A., *Dogmatika* I-II, Budapest 1937; TAKÁCS, J., *Dogmatika*, Bátortereny 2005. Az újszolasztikus szemlélet továbbfejlesztett változatát képviseli: ELŐD, I., *Katolikus dogmatika*, Budapest 1983.

csodák és jövendölésbeteljesedések alapján erkölcsi bizonyossággal felismerte, hogy isteni kinyilatkoztatás történt, egyedül a kinyilatkoztató Isten tekintélye alapján köteles hittel elfogadni a kinyilatkoztatott igazságokat.

A II. Vatikáni Zsinat útmutatásai alapján ezt a típusú dogmatikát az *üdv történeti-hermeneutikai dogmatikai módszer* váltotta fel.³ Itt a teológiai reflexió a hermeneutikai körbe a szentírás kinyilatkoztatás pontján lép be. A biblikus tudományok eredményeire építkezve, figyelembe véve a kinyilatkoztatás pólusán egymásba fonódó történetileg kibontakozó értelmezési köröket, árnyaltan feltárja a szentírás üzenet gazdag tartalmát. Második lépésben felfejti a Biblia által tanúsított hittartalom értelmezéstörténetét a szenthagyományban és a Magiszterium megnyilatkozásaiban. Végül igyekszik megmutatni az adott hitigazság jelentőségét az emberi egzisztencia számára az adott történeti helyzetben, valamint összefüggéseit más hitigazságokkal. E dogmatikai módszer előnye, hogy a történeti-hermeneutikai gondolkodásmód érvényesítése révén, azaz a szentírás és tanítóhivatali szövegek keletkezéstörténetének rekonstruálása segítségével mind a bibliai üzenet, mind a dogmák tartalmának árnyaltabb és pontosabb megértésére jut. Hátránya lehet a spekulatív szempont, azaz a hittartalmak közötti összefüggések és a filozófiai reflexióval való kapcsolat kimutatásának háttérbe szorulása, s ezzel együtt a szintézisalkotás csorbulása. A módszer háttérében a kinyilatkoztatás üdv történeti és kommunikációs modellje áll. Ennek értelmében az isteni kinyilatkoztatás elsősorban Isten üdvözítő önközlése, saját benső életének feltárása és kegyelmi részesítés benne Isten történelmi tettei és az azokat értelmező prófétai szavak kölcsönös összefüggésében.

A harmadik típusú módszert nevezhetjük *responzorikusnak*.⁴ Itt a teológiai reflexió a hermeneutikai körbe a szentírás üzenet (potenciális) hallgatójának egzisztenciális szituációjának pontján lép bele. Elsőként a kérügma címzettje léthelyzetének, a világhoz való viszonyulásának maradandó alapmódjait, valamint az ember konkrét, esetleges történeti élethelyzetét akarja megérteni és az ezekből adódó kérdéseket ki-

³ A II. Vatikáni Zsinat útmutatása szerint a teológiának olyannak kell lenni, melynek szolid alapja, kiindulópontja, mércéje és éltetője a bibliai kinyilatkoztatás. Vö. *Optatum totius* 16. Az üdv történeti-hermeneutikai típusú teológiának egyik első nagyszabású gyümölcse a *Mysterium Salutis* nagy katolikus dogmatika kézikönyvsorozat. E módszer első és következetes alkalmazója volt hazánkban Gál Ferenc. Vö. FEINER, J. – LÖHRER, M., *Mysterium Salutis. Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Bd. I-V, Zürich-Einsiedeln-Köln 1965-1976.

⁴ Vö. GANOCZY, A., *Einführung in die Dogmatik*, Darmstadt 1983.

dolgozni. Ezen a szinten elmélyült párbeszédbe bocsátkozik a filozófiákkal, a szellemtudományokkal, illetve a természettudományokkal. Második lépésben aztán az így tudományosan kidolgozott kérdés-horizont felől kérdez vissza válasz után kutatva a kinyilatkoztatás és hit tanúságtételeire, a Szentírástra és a szenthagyományra. A bibliai szövegek keletkezésének és a későbbi egyházi értelmezésének történetében keres analóg szituációkat az üzenet mai címzettjének élethelyzetéhez. Majd ezen analógiák elemzése alapján fogalmazza meg harmadik lépésben a sokoldalúan kidolgozott kérdésre adható szintetikus választ. E módszer kétségtelen előnye a dialógusképesség, az idők jeleire való érzékenység és a hitmegértés mélyítése. Hátránya lehet az egyoldalúság és a töredékesség, hiszen itt a teológiai reflexiónak nem célja az egész hitletétemény szisztematikus bemutatása.

2. A teológia kiindulópontjának keresése: teológiai utak és stílusok

A katolikus teológia útjára indulásának kezdetétől komolyan vette a kinyilatkoztatás üzenete mindenkori címzettjének előzetes megértési horizontját, s így tág értelemben mindig is rezponzorikus teológiaként értelmezte önmagát. Egyetemes és feltétlen érvényességű mondanivalójának, valamint az ebből fakadó egyetemes missziós feladatának tudatában kezdettől párbeszédbe bocsátkozott a görög filozófiával, annak „természetes teológiájával”, mely szintén egyetemes és végső létértelmezésként állította önmagát. A kinyilatkoztatás teológiája összekapcsolódott a természetes teológiával, s annak függvényében, hogy milyen típusú bölcséleti létértelmezés közegében mozgott, más és más irányultságúvá vált maga a teológiai reflexió is. Két alaptípusa: a kozmológiai és az antropológiai tájékozódású teológia. A kozmológiai indíttatású teológia a lét titkát, s rajta keresztül Isten misztériumát a kozmosz létéből és rendjéből kiindulva közelítette meg. Ebben a perspektívában a Krisztusban megtestesült Isten-Logosz úgy jelent meg, mint a világ eredetét, végső célját és alapvető rendjét filozófiailag értelmezhetővé és értelmesé tevő Logosz történelmi eseménye. Isten és világ viszonyára vonatkozóan a filozófia által is belátható kapcsolatrendszer: a transzcendencia és az immanencia, az abszolút és a személyes, az egy és a sok, az azonos és a különböző, az örök és az időbeli viszonyai Krisztus, a megtestesült Logosz felől új megvilágításba kerültek és végső értelmet nyertek. A kinyilatkoztatás a filozófiai és vallási létértelmezés beteljesedésének mutatkozott. Az antropológiai indíttatású teológia az ember titkának feltárá-

sát és végső megválaszolását találta meg Krisztusban és a krisztusi kinyilatkoztatásban. Krisztusban azt az istenembert pillantotta meg, akiben az emberi megismerés és akarás természetes dinamizmusának abszolút iránypontja, az isteni Igazság és Jóság teljessége jelent meg a történelemben, s akinek embersége út e Teljesség eléréséhez valamint a bűn és a halál hatalmából való megszabaduláshoz. A kozmológiai és az antropológiai szempontok a legnagyobb teológusoknál, Ágostonnál, Aquinói Tamásnál vagy Bonaventuránál, mindig együtt és egyensúlyban voltak egymással.

A 20. század közepén és a II. Vatikáni Zsinat előtti-alatti években a katolikus teológiájában a kinyilatkoztatásteológia számára partnerként szolgáló természetes teológia meghatározó módon Aquinói Szent Tamás létértelmezése volt.⁵ Tamás metafizikájának a háttéréből kiindulva aztán a katolikus teológusok-filozófusok párbeszédbe bocsátkoztak a német idealizmus és az egzisztencia bölcelet képviselőivel: Joseph Marechal és Johann Baptist Lotz Kant transzcendentálfilozófiájával, Gustav Siewerth, Ferdinand Ulrich és Weissmahr Béla Hegel metafizikájával, Karl Rahner Heidegger létfelfogásával, hogy csak néhány példát említsünk. Összességében megfigyelhető volt az antropológiai szempont felé történő mind erőteljesebb hangsúlyeltolódás. Főként a Rahner által kidolgozott transzcendentális filozófia-teológia látszott alkalmasnak arra, hogy megfelelő választ adjon a kanti metafizikakritikára, valamint a feuerbach-i és marxi valláskritikára és ateista humanizmusra. Úgy tűnt, hogy a darwini evolúcióselmélet keresztény integrálására átfogó teológiai-krisztológiai értelmezési keretet vázolt P. Teilhard de Charden víziója a kozmogenezis, biogenezis, noogenezis és krisztogenezis állomásain keresztül kibontakozó fejlődésről. A kozmológiai és antropológiai indítatású teológiák, mind a 20. századi, mind a korábbi történeti változatokban, hasznosnak mutatkoztak a párbeszéd szempontjából, de magukban hordozták a krisztusi kinyilatkoztatás elsőkélyesítésének a veszélyét. Ezekre a veszélyekre különösen Hans Urs von Balthasar hívta fel a figyelmet.

Balthasar szerint, ha a keresztény teológia kiindulópontjává a kozmosz vagy az ember titkát tesszük meg, akkor könnyen kozmológiai vagy antropológiai redukcióhoz jutunk, ahol a krisztusi kinyilatkoztatás elveszíti isteni mércéjét és leszűkül a világ vagy az ember létéből vett

⁵ COMBLIN, J., *Die katholische Theologie seit dem Ende des Pontificats Pius' XII*, in Vorgrimler, H. – Vander Gucht, R., *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau 1970, Bd. 2, 70-90.

mértékekre.⁶ Krisztusban az az isteni szeretet jelent meg, melynél nagyobb nem lehet elgondolni, mely nagyobb, mint minden emberileg elgondolható, nagyobb a kozmoszból vagy az emberi létezésből kikövetkeztethetőnél, elvárhatónál, remélhetőnél. Ez a túlcsoportul, mindig nagyobb isteni mérték sérül, ha a teológia az ember szellemi dinamizmusából vagy a kozmosz, illetve történelem értelmezéséből veszi a mértékeket. Ezért Balthasar a kozmológiai és antropológiai indíttatású teológiával szemben egy harmadik utat javasol, nevezetesen egy fenomenológiai-nevezhető teológiáét.⁷ E teológiai stílus elsősorban nem argumentatív – az érvelés legfeljebb csak második lépés lehet – hanem kontemplatív. Magát a Jelenséget, a Fenomént, vagyis a szentírás kinyilatkoztatás által tanúsított Krisztus-eseményt akarja felfogni a maga teljességében, Krisztus alakjának egészét szeretné megpillantani életének egyetlen részletéről sem megfélekedve. Azt a középpontot keresi, melyből kiindulva érthetővé válik, koherens egészzé áll össze a Názáreti Jézus alakja. Jézus alakja csak akkor érthető egészként, ha valóban akként tekintünk rá, akinek mondja magát: ha benne az ingyenes és alap nélküli isteni szeretet felragyogását, a Szentháromság mérhetetlen szeretetének a kinyilvánulását, Isten dicsőségének a felfénylését vesszük észre. A hit aktusa egyszerre jelenti azt, hogy észleljük a Jézusban kinyilvánuló és minden emberi várákozást felülmúló isteni szeretetet, valamint azt, hogy engedjük magunkat meggyőzni, elragadtatni és gyönyörködni Jézus alakjában. Ezért a kontemplatív fenomenológiai teológia teológiai esztétikának is nevezhető, hiszen Jézusban Isten ingyenes, érdeknélküli szeretetének a szépségét észleljük, mely bennünk az érdeknélküli tetszés, gyönyörködés és hálás válasz hitbeli aktusát váltja ki. Akár az igaz, akár a jó felől közelítjük meg a keresztény hit aktusát, mindig csak egy-egy résszemponjtját tudjuk csak figyelembe venni ennek az aktusnak és tárgyának, a kinyilatkoztatásnak. A szép azonban tartalmazza és átfogja az igazat és a jót: a gyönyörködtető igazat és az érdeknélküli jót, melyek az isteni szeretet mélységéből fakadnak.⁸ Balthasar nagy teológiai szintézisének, a trilógiának ezért a kiindulópontja az isteni szép lesz a Teológiai esztétikában, s csak ezután következik az isteni jóságról és igazságról szóló Theodramatik és Theologik kifejtése. Balthasar teológiája a Krisz-

⁶ BALTHASAR, H. U. v., *Csak a szeretet hiteles*, in Lukács, L. (szerk.), *A szeretetről*, Budapest 1987, 309-401.

⁷ GANOCZY, *Einführung in die Dogmatik* (4. lábj.), 173.

⁸ BALTHASAR, H. U. v., *Számvetés*, Budapest 2004, 93-99; UŐ., *Az alak szemlélése. A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika I.*, Budapest 2004, 13-15.

tus-esemény középpontjából indul ki, ezt a középpontot járja körül a szép, a jó és az igaz szempontjából. Ez a keresztény hit középpontjából kiinduló fenomenológiai-esztétikai út azonban nem zárja ki az ún. alulról építkező, az emberi jelenséget vagy a kozmosz titkát értelmező teológiát. Balthasar teológiája két irányban halad: a középponttól a periféria felé, másképpen felülről lefelé, és ugyanakkor a perifériától a középpont felé, alulról felfelé. A kiindulópont csak az első lehet, noha szükséges a másodikon integrálása is. A sok történelmi töredék, emberi élet, eszme, törekvés, filozófia, vallás és költészet nem idegen a teológia számára, hanem a Krisztusban megjelent teljesség, a benne kinyilvánult „id quo maius cogitari nequit” felől érthető, megtisztítható, gyógyítható és egészből foglalható. Balthasar teológiája ezt a megkülönböztetőt is ugyanakkor integráló feladatot is teljesíti. A trilógia kötetei ékes bizonyítékkal szolgálnak erre. Elég csak emlékezetünkbe idézni a teológiai esztétikának a „Metafizika terében” című részét, a teodrájának a színházi világot elemző prolegomenáját vagy a világ igazságáról szóló első kötetét a teológiai logikának.

3. Teológiai irányok a posztmodern kontextusában

A teológia művelésének kontextusa az utóbbi néhány évtizedben, kb. a '80-as évektől kezdődően sok szempontból megváltozott, amit összefoglalóan a modernből a posztmodernbe tartó átmenetként lehet leírni. E folyamatból három változást érdemes kiemelni.⁹

Az első változást úgy jellemezhetjük, mint átmenetet az erős racionalitástól a gyenge racionalitásig. A Wittgenstein nyelvjátékelméletére hivatkozó filozófiák egy része (Derrida, Lyotard), a kritikai racionalizmus (H. Albert, K. Popper), a szkeptikus (O. Marquard) és a hermeneutikai gondolkodásmód (H. G. Gadamer) szembe fordul a végső megalapozás igényével fellépő metafizikával valamint transzcendentál-filozófiával és meghirdeti a „gyenge gondolkodás” programját („pensiero debole” Vattimo). Azt hirdetik, hogy el kell búcsúzni az abszolút elvektől, mert az ember számára lehetetlen a végső megalapozás, és mert az abszolút megokolások és változtatások totalitárius ideológiákhoz és rendszerekhez vezetnek. Ahogy a racionalitás erős fogalmát felváltja a

⁹ Vö. FORNERO, G., *Postmoderno e filosofia*, in Abbagnano, N., *La filosofia contemporanea. Storia della filosofia*, 10/4, Torino 1994, 3-41; PUSKÁS, A., „Karl Rahner vagy Hans Urs von Balthasar: alternatíva a magyar teológia számára?”, in *In memoria Karl Rahner*, (Sapientia füzetek, 6.), 213-243.

gyenge racionalitása, úgy a metafizika és transzcendentálfilozófia helyére a hermeneutika lép. A gyenge racionalitás posztmodern hitvallása ugyanakkor szembefordul a modernkor egyedül érvényesnek tartott természettudományos módszerű, számító, technikai, hódító racionalitásával is. Ennek ellenében a sokféle, különböző típusú racionalitások létjogosultságát és egyenlőségét hirdeti (etika, művészeti, politikai, köznap, vallási stb.), közülük is különösen hangsúlyozva az esztétikai racionalitást, s ebben a szubjektum képzeletvilágának és a szubjektív átélésnek a fontosságát. A posztmodern gondolkodás inkább az érzékekkel, az érzésekkel és a képzelettel véli megragadhatónak a valóságot, mintsem az értelemmel; a posztmodern vallásosság szinte kizárólag az érzelmi átélés területén keresi Istent is. „Az »*aiszthészisz*« nevében a posztmodern vallásosság szívesen visszanyúl a *mítoszok* elfeledett nyelvéhez, képeihez, mentalitásához azzal a meggyőződéssel, hogy sokkal többet befognak az isteni világból, és így sokkal inkább alkalmasak arra, hogy *beavassanak*, mint a pusztá racionalitás.”¹⁰

A második változás úgy írható le, mint szembefordulás az egységfilozófiával és a pluralizmus feltétlen értékének és követelményének hangsúlyozása. „Mivel a valóság a megfigyelés, az átélés számára sokszínűnek mutatkozik, sokkal hitelesebben képes leírni és értelmezni bármilyen olyan gondolkodási modellt, amely ezt a sokféleséget nem akarja minden áron visszavezetni az egységre.”¹¹ A radikális posztmodern gondolkodás (pl. J. Derrida) a nyelv változékonyságából és viszonylagosságából kiindulva, és feltételezve, hogy a nyelv tükrözi a valóságot, az igazság és a valóság viszonylagosságát és minden irányban képlékeny voltát állítja. Veszélyesnek látja és elutasítja a nagy átfogó elméleteket, melyek egyetlen princípium alapján egyetlen valóságértelmezést dolgoznak ki. Így kritikával illeti a metafizikát, a monoteizmust, a szubsztanciafilozófiát, a modernkor átfogó történelembölcseleteit, de ugyanúgy az újkori szubjektumfilozófiát is. Úgy véli, hogy az egységfilozófia szükségképpen totalitárius gondolkodásmóddhoz és cselekvéshez vezet, melyben az egyes ember méltósága, a különbözőség, a másság, a sokféleség veszélybe kerül. Ahogy a politikai szférában, úgy az élet minden területén pluralizmusnak és hatalommegosztásnak kell uralkodnia. Az embernek nem szabad engednie, hogy bármilyen vallás, eszme vagy ideológia teljesen igénybe vegye. A posztmodern vallásos-

¹⁰ VÁLÓCZY, J., „A monoteizmus posztmodern kritikája”, in *Teológia* 39 (2005) 1/2, 82.

¹¹ *Uo.*, 80.

ság hajlik a politeista és szinkretista mentalitásra, inkább egy személytelen isteni valóság különböző megjelenési formáiról beszél, mintsem egy személyes Istenről.

A harmadik változás az idealista és ateista humanizmus túlzottan optimista antropológiájától a végesség antropológiához vezet. A felvilágosodás optimista emberképe és haladáshite, mely az ateista humanizmus ideológiájában szinte divinizált pozícióba emelte az embert, mértéktelenül eltúlozta az ember hatalmát és lehetőségeit. A posztmodern ezzel szemben az ember törekenségét, korlátozottságát és végeségét hangsúlyozza. Legfeljebb csak feltenni tudjuk a végső nagy kérdéseket, de ezeket megválaszolni már nincs lehetőségünk. Időbeli végességünkön csak azzal tudunk javítani, ha egyszerre sok életvilágnak vagyunk a részesei és szereplői. A gyenge racionalitás, a pluralizmus feltétlen követelménye és a végesség egyoldalú posztmodern hangsúlyozása eszmei háttérként szolgál a pluralista vallásteológia számára, mely végső soron relativizálja a vallási utak értékét és elutasítja egy végérvényes isteni kinyilatkoztatás lehetőségét.¹²

A katolikus teológia különböző módokon válaszol az új kontextus kihívásaira. A Tanítóhivatal megnyilatkozásai a relativizmus, a szubjektivizmus és a parttalan pluralizmus veszélyeire hívják fel a figyelmet. A *Fides et ratio* enciklika a gyenge racionalizmus posztmodern álláspontjával és az ismeretelméleti relativizmussal szemben megerősíti, hogy az emberi értelem képes a végső bölceleti igazságok megismerésére és ezek olyan erősségű megalapozására, melyre intellektuális felelősséggel vállalható életdöntés épülhet. A *Veritatis splendor* az erkölcsi rend objektív megismerésének lehetőségét állítja szemben az erkölcsi szubjektivizmussal. A *Dominus Iesus* hittani kongregációs nyilatkozat a pluralista vallásteológia relativizmusával szemben állítja, hogy Krisztus az egyedüli Üdvözítő, az ő kinyilatkoztatása elvileg és objektíve felülmúlhatatlan, az ő üdvrendje egyetemes érvényű. A dokumentum a krisztológiai és szotériológiai relativizmus mellett elutasítja az ekkleziológiai relativizmust is.

A mai teológiai kutatási irányok közül emeljünk ki néhány jellegzetes példát a teljesség igénye nélkül. A Thomas Pröpper körül Münsterben kialakult teológiai iskola kutatási programja azt a célt tűzi

¹² RATZINGER, J., „Zur Lage von Glaube und Theologie heute”, in Uő., *Glaube, Wahrheit, Toleranz. Das Christentum und die Weltreligionen*, Freiburg-Basel-Wien 2003, 93-111.

maga elé, hogy a teológia nagy témaköreit a szabadság transzcendentálfilozófiai elemzésére alapozva újraértelmezi.¹³ Ehhez Fichte, de még inkább Hermann Krings filozófiájára támaszkodik, s innét kiindulva gondolja újra a megváltástan (Thomas Pröpfer), a krisztológia (Georg Essen), az istentan és szentháromságtan (Magnus Striet, Klaus Müller) dogmáit. Ez a típusú teológiai program a szabadság transzcendentálfilozófiai elemzésében találja meg a teológiai értelmezés erős racionalitású bölcseleti megalapozását és egyben az újkori szabadságfelfogással való kritikus számvetés eszközét. Kritikusan viszonyul a posztmodern relativizáló és a pluralista vallásteológia háttérét képező, agnoszticizmusba hajló radikális negatív teológia tendenciáihoz (Saskia Vendel, Magnus Striet, Klaus Müller).

Innsbruckban Raymund Schwager indított el egy interdiszciplináris kutatási programot, melynek vezetője napjainkban Joseph Niewiadomski.¹⁴ A kutatás középpontjában az erőszak témaköre áll, melynek társadalmi, kulturális, politikai, antropológiai, vallástörténeti és teológiai szempontjait kutatják. Schwager René Girard kulturanropológusnak a bűnbakképzés társadalmi mechanizmusának, az áldozati kultusznak és az áldozatteológiának az összefüggésiről alkotott elméletére támaszkodva dolgozta ki saját dramatikus szótériológiáját. Ez a teológiai program tipikus példája a szűk értelemben vett kontextuális teológiának, annak minden előnyével és hátrányával: dialóguskészségével és beszűküléseivel.

A Johann Baptist Metz által újtára indított új politikai teológia irányzata, mely szoros kapcsolatban áll a latin-amerikai felszabadítás teológiákkal, arra törekszik, hogy a keresztény hit és keresztény teológia súlypontját a privát szférából a társadalmi nyilvánosság közegébe, az egyoldalúan teoretikus pozíciójából hangsúlyosan a gyakorlat szintjére helyezze.¹⁵ Metz az egyetemes társadalmi igazságosság problémája és a

¹³ PRÖPPER, Th., *Erlösungsglaube und Freiheitsgeschichte. Eine Skizze zur Soteriologie*, München 1988; ESSEN, G., *Die Freiheit Jesu. Der neuchalkedonisch Enhypostasiebegriff im Horizont neuzeitlicher Subjekt- und Personphilosophie*, Regensburg 2001; STRIET, M., *Offenbares Geheimnis. Zur Kritik der negativen Theologie*, Regensburg 2003.

¹⁴ Vö. SCHWAGER, R., *Jesus im Heilsdrama. Entwurf einer biblischer Erlösungslehre*, Innsbruck-Wien 1996; NIEWIADOMSKI, J. – PALAVER, W., *Dramatische Erlösungslehre. Ein Symposium*, Innsbruck 1992; GIRARD, R., *La violence et le sacré*, Paris 1972. Összefoglaló ismertetést lásd: PUSKÁS, A., „Jézus üdvözítő halála mint áldozat”, in *Mérleg* 2-3 (2006) 203-227.

¹⁵ Vö. METZ, J. B., *Az új politikai teológia alapkérdései*, Budapest 2004; UŐ., *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*, Budapest 2005.

teodíceai kérdés mentén fejt ki teológiáját, párbeszédben a frankfurti iskola jeles képviselőjének, Jürgen Habermasnak a politika filozófiájával és kommunikációs és diskurzus természetű igazságfogalmával. Metz számára Jézus keresztyje a politikai ideológiák leleplezésének és a történelem áldozataival való végső szolidaritásvállalásnak az üdvösséget ajándékozó helye, Jézus föltámadása pedig lehetőségi föltétele és garanciája az egyetemes igazságszolgáltatás és kommunikáció megvalósulásának. Metz Habermas-szal együtt bírálja a posztmodern beállítottság túlhajtott szubjektivizmusát, partikularizmusát, és relativizmusra hajló pluralizmusát; lényeges korrekcióval vállalhatónak és követendőnek tartja a felvilágosodás történelem- és szabadságfelfogásának egyetemesség eszméjét. Olyan teológiát dolgoz ki, mely elsődlegesen narratív és emlékező/emlékeztető jellegű, s csak másodlagosan argumentatív. Ez a teológia Jézus eszkatológiai fenntartással viszonyul minden üdvöt ígérő evilági ideológiával szemben. Állandóan emlékeztetben tartja Jézus húsvétját és az emberi történelem veszteseinek szenvedéseit, s így reményt és felelősségérzetet ébresztve cselekvésre indít. A *memoria passionis*-ből cselekvő *compassio* fakad, a nyitott szemek és cselekvő kezek keresztyen misztikája forrásozik.¹⁶ Teológiája nem teoretikus szinten akarja értelmezni az emberi szenvedéseket, hanem Jézus húsvétjára alapozott gyakorlati választ ad, a remény perspektíváját és a reményből születő új gyakorlati cselekvést. Az ártatlan áldozatok szenvedésére vonatkozó kínzó kérdés végső megválaszolását át kell engednünk Istennek. Ezen a ponton jelenik meg Metz teológiájának erőteljes apofatikus meghatározottsága.

A mai teológiai irányultságok között találkozunk azzal a törekvéssel is, mely igyekszik meglátni a mérsékelt posztmodern gondolkodás és vallásosság részigazságait, értékeit és azon van, hogy párbeszédet folytatva hasznosíthatóvá tegye ezeket a keresztyen teológia számára és végső soron így egy „posztmodern stílusú, érzékenységű” keresztyen teológiát körvonalazzon.¹⁷ Ennek jegyében, a keresztyen teológia és a posztmodern gondolkodás közötti közvetítésen dolgozik egy leuveni kutatócsoport (Lieven Boeve vezetésével), számos teológus angolszász nyelvterületen (David Tracy, Kevin Hart, Mark C. Taylor), de a római Gergely Egyetemen tanító Elmar Salmann bencés szerzetes is, aki a

¹⁶ Vö. METZ, J. B., *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban*, Budapest 2008.

¹⁷ WENDEL, S., „Postmoderne Theologie? Zum Verhältnis von christlicher Theologie und postmoderner Philosophie”, in Müller, Kl., *Fundamentaltheologie. Fluchtlinien und gegenwärtige Herausforderungen*, Regensburg 1998, 193-216.

hagyományos teológia istenfogalmával szembeni heideggeri ontoteológia-vád fényében, Gianni Vattimo filozófiájával számot vetve és olyan nagy teológusok nyomán, mint Barth, Balthasar és Molttmann, egy posztmodern érzékenységu teológiát vázol, melynek kulcsfogalma a kenózis. A kenózis teológiának a teremtésre és a belső szentháromságos életre való sajátos alkalmazásával igyekszik Isten inkognitójának, rejtőző jelenlétének gondolatát megfogalmazni, s ezzel újragondolni a hagyományos istenképet.¹⁸ Megjegyezzük, hogy Balthasar fenomenológiai szemléletű, teológiai esztétikát és drámai megváltástant tartalmazó teológiája, mely nemcsak a filozófiával, hanem a mítoszok, a művészet és az irodalom világával is eleven kapcsolatban áll, sok tekintetben ihlető forrása lehet egy a posztmodernnel párbeszédet folytató teológiai gondolkodásnak.

E röviden vázolt teológiai irányultságok kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de alapvetően mind a kontextuális teológia művelésének különböző formái. Következésképpen átfogó spekulatív szintézist nem alkottak és ez nem is várható tőlük. A dogmatikai szintézisek továbbra is a dogmatika kézikönyvek szintjén találhatóak, melyeket teológusok csoportjai írnak (*Mysterium Salutis*, *Neue Summe Theologie*, *Glaubenszugänge*, *Corso di teologia*, *Katolikus Teológiai Kézikönyvek* sorozat az Amateca kiadónál, *A dogmatika kézikönyve*), illetve szerzőjük egy-egy teológus vagy teológuspáros (Előd István, Gál Ferenc, Gerhard Ludwig Müller, Otto Hermann Pesch saját dogmatikája, Leo Scheffczyk és Anton Ziegenaus közös kézikönyvsorozata). Ezek a munkák azonban többnyire csak közvetítésre vállalkoznak, az eredeti szempontok és a spekulatív szintézis (egységes filozófiai háttér, egységes vezérelv) jórészt hiányoznak belőlük. Végül vannak olyan szerzők, akiknél eredeti és egyéni szintézisalkotással találkozunk, ilyen Hans Urs von Balthasar monumentális *Trilógiája* vagy Bruno Forte *Simbolica Ecclesiale* című teológiai sorozata.¹⁹ E munkák különös értéke, hogy a filozófiával, vallásokkal és a kultúrával élénk párbeszédben álló eredeti és szintetizáló művek, melyek átfogó és egységes teológiai szemléletet kínálnak.

¹⁸ VÁLÓCZY, J., „A monoteizmus posztmodern kritikája”, in *Teológia* 1/2 (2005) 89-91.

¹⁹ BALTHASAR, H. U. v., *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd. I-III/2 Einsiedeln 1961-1969; *Theodramatik*, Bd. I-IV, Einsiedeln 1973-1983; *Theologik*, Bd. I-III, Einsiedeln 1985-1987; FORTE, B., *Simbolica Ecclesiale* 1-8, Torino 1981-1996.